

УДК 330.341.003.13

Р. Б. Попівняк,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організацій ім. проф. Є. Храпливого
Львівський національний аграрний університет
вул. В. Великого, 1, Львів-Дубляни, 80381, Україна
e-mail: popivniakr@ukr.net

О. І. Шавалюк,

здобувач кафедри економіки підприємства та інновацій
Львівський національний аграрний університет
вул. В. Великого, 1, Львів-Дубляни, 80381, Україна
e-mail: sh_alexandr@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглядаються особливості трансформації економіки України на сучасному етапі її розвитку, досліджуються проблеми, що виникають в процесі трансформації, обґрунтовуються напрями оптимізації соціально-економічного розвитку на основі раціоналізації трансформаційної динаміки.

Обґрунтування діяльності держави в трансформаційних соціально-економічних перетвореннях суспільства з акцентуванням уваги на «українському шляху» та пошуку шляхів підвищення її ефективності.

Ключові слова: соціально-економічні процеси, трансформація, економіка, ефективність.

Серед пострадянських країн Україна мала найкращі стартові умови для ринкових перетворень. І в той же час продемонструвала чи не найгірші результати. Достатньо сказати, що впродовж 1991-1999 рр. відбувався перманентний економічний спад, причому ВВП скорочувався в середньому на 9,5 % щорічно. На кінець періоду він становив лише 38 % від рівня 1990 р. Це є свідченням того, що в керівництві соціально-економічними перетвореннями в країні були допущені серйозні прорахунки та помилки [2].

Це обумовлено тим, що процес суспільного реформування охоплює майже всі складові соціально-економічного організму, вимагає узгодженості, синхронізації дій щодо їх перетворень. Додаткова складність виникає внаслідок того, що інститути різних і несумісних економічних систем – командно-адміністративної та ринкової – погано взаємодіють, суттєво знижуючи ефективність функціонування «перехідних економік» [2].

Об'єктивна необхідність трансформації економіки України обумовлена загальною логікою переходу від історично доведеної і економічно неефективної адміністративно-командної моделі до порівняно ефективної ліберально-капіталістичної соціально-орієнтованої ринкової моделі організації економічної життєдіяльності суспільства. Наукові дослідження на цю тематику викладені в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів, зокрема, З. Адаманової, О. Білоруса, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Глазьева, С. Єрохіна, В. Іноземцева, С. Мочерного, Л. Чернюка та ін. У них відображаються більшою мірою суб'єктивні оцінки, рекомендації авторів щодо стану та перспектив розвитку соціально-економічної системи держави в цілому, які ґрунтуються на об'єктивних фактах.

Розвиток економіки супроводжується безперервними різномасштабними трансформаціями, аналізу яких присвячено багато досліджень. Економічні терміни, що характеризують сутність поняття «структурна трансформація», «структурні перетворення», «реструктуризація» в зв'язку з цим досить часто зустрічаються в економічній літературі, проте чіткості в характеристиці їх змісту не досягнуто [11, с. 43].

Поняття «структурна трансформація», «структурні перетворення», «реструктуризація» по сутності термінів означають зміни структури сфери діяльності, управління, власності тощо. Саме таким чином у загальному вигляді і трактує їх економічна наука. Зокрема, у Великій економічній енциклопедії зміст терміну «трансформація» визначено, як «взаємодію різних процесів та явищ у сфері економіки, політики та іншого, які в результаті забезпечують формування нової якості соціальної системи в цілому» [3, с. 681]. Великий економічний словник під трансформацією пропонує розуміти «одну з операцій процесу організації, яка означає реформування головної цілі у ряд взаємозв'язаних локальних цілей та задач, що забезпечують досягнення корінних результатів» [4, с.1089].

Український дослідник С. Єрохін терміном «трансформація» визначає «зміну структури будь-якого об'єкту у рамках самоорганізуючого процесу» [8, с.13].

Трансформаційні процеси в економіці України мають свої характерні особливості. В країні, по суті, не було власної економічної системи – це була підсистема єдиного народногосподарського комплексу СРСР, яка була сформована для його обслуговування і не включала багатьох необхідних для самостійної системи елементів. Основний зміст трансформаційних перетворень в країні, таким чином, полягає в переході до

комплексної і цілісної економічної системи, яка функціонує на ринковій основі. Сьогодні абсолютно очевидно, що об'єктивною необхідністю трансформації економіки України є: перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних; забезпечення структурної перебудови економіки на базі новітніх технологій, розширення наукоємних виробництв; реалізація програм нарощування виробництва товарів споживчого ринку, збалансованих з динамікою платоспроможного попиту; пріоритетність малих форм господарювання; утримання інфляції, індексація всіх кількісних параметрів економічних показників; забезпечення ефективності соціальних реформ [13, с. 253].

Завданням дослідження є обґрунтування діяльності держави в трансформаційних соціально-економічних перетвореннях українського суспільства та пошуку шляхів підвищення її ефективності.

Внутрішні системні трансформації відбуваються в усіх країнах світу. Трансформаційна економіка, за визначенням В. Геєця, передбачає зміну структури економіки й створення нових форм розвитку [12, с. 75]. Причому, трансформація не зводиться лише до ринкових реформ, а має комплексний характер, включаючи перетворення у політичній, інституціональній та культурній сферах, що синхронізуються між собою у просторі й часі [11, с. 43].

На сучасному етапі розвитку економічних систем виділяють різні форми трансформацій. Так, згідно з результатами численних досліджень відмінною рисою економічного розвитку на сучасному етапі є висунення на перший план процесів постіндустріальної трансформації. На думку В. Іноземцева, лідируюче місце у світовій економіці XXI ст., безсумнівно, буде належати постіндустріальній господарській системі. Найбільш явним наслідком її становлення в розвинутих західних країнах, починаючи із середини 70-х рр. XX ст., є формування нового міжнародного порядку, що характеризується, перш за все, поглибленням і розширенням диспропорцій у розвитку між постіндустріальними та іншими країнами світу [9, с. 5]. Відповідно дослідження довгострокової перспективи розвитку країн є продуктивним у першу чергу в рамках процесу постіндустріальної трансформації.

Результативність дослідження трансформаційних процесів, їх чинників і наслідків, як і будь-якого іншого дослідження, визначається передусім процесами отримання, обробки, засвоєння та використання знань. Теоретичний рівень пізнання процесів трансформації пов'язаний передусім із використанням системного підходу. Принцип системності як невід'ємний елемент діалектичного методу дослідження органічно

взаємозв'язаний із принципами розвитку, єдності й боротьби суперечностей, історизму тощо. Дослідження трансформації економічних систем базуються на комплексному застосуванні цих логічних принципів, кожен з яких групує навколо себе низку більш конкретних прийомів, правил, засобів пізнання [10, с. 173].

Відмінною рисою українських трансформаційних процесів від інших економічно розвинутих держав є те, що вони носили революційний характер. У кінці ХХ ст. Україна змінила свої напрямки майбутнього соціально-економічного розвитку, стала на шлях радикальних соціально-економічних і політичних змін з урахуванням досвіду й досягнень розвинутих країн світу. Однак у результаті відсутності в нашій державі національної трансформаційної моделі і невдалого запозичення чужих моделей економічного розвитку, зокрема моделі економічних реформ, що відома як «вашингтонський консенсус», на жаль, перехід у нову якість набув руйнівного характеру. Замість прогресивних економічних і науково-технологічних зрушень, побудови соціально орієнтованої демократичної держави, підвищення матеріального добробуту і духовного рівня життя народу, Україна опинилася в глибокому занепаді [1, с. 5].

Нові виклики світової економіки в ХХІ ст. поставили перед Україною об'єктивну необхідність розвитку в умовах глобалізації і як результат – неготовність до глобальної конкуренції і глобальної інтеграції. Проблеми соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації пов'язані з тим, що країні доводиться вирішувати питання оптимального включення в глобальну економіку в умовах незавершеної системної соціально-економічної і політичної трансформації. Сказати про те, що Україна знаходиться в перехідному режимі, не є остаточно вірним; перехід не відповідає ні часовому, ні ідеологічному поняттю, тобто досягненню поставленої мети (у даному випадку розвинутій ринковій економіці). Тому при визначенні етапу трансформації, у якому знаходиться Україна на сьогоднішній момент, найчастіше використовують термін постперехідної або посттранзитивної економіки [1, с. 5].

Таким чином, сучасна економіка в цілому нестабільна й знаходиться в стані депресії, спад промислового виробництва має системний характер, глибокі інфляційні процеси протікають поруч з інтенсивним зростанням усіх видів неплатежів, загострилися відносини між підприємствами. Окрім того, при розгляді утвореної ситуації особлива увага приділяється відсутності інноваційної активності підприємств. На багатьох підприємствах, досить тривалий час не впроваджується нова технологія, не проводиться модернізація існуючих технологій, відсутні

схеми переробки, слабка автоматизація тощо. Це, в свою чергу, негативно відображається на конкурентоздатності продукції, та ще більш негативно – на виробленні прогресивних тенденцій у формуванні соціально-економічної політики [1, с. 5].

На сьогодні переважаючими стають кризоутворюючі чинники, надбані Україною останнім часом. У сукупності це дає колосальний ефект і робить економіку України залежною від впливу інших держав, особливо у формуванні пріоритетів соціально-економічного розвитку. Залежність національної економіки та пріоритетів соціально-економічного розвитку від світового господарства має не тільки негативні наслідки, але й позитивні внаслідок збільшення зовнішнього попиту. Однак криза світового господарства свідчить про те, що залежність національної економіки повинна бути раціональною, тобто повинно бути збалансоване співвідношення між внутрішнім ринком і експортом. Позитивним на даний час для України в ситуації кризи світового господарства є, як би парадоксально це не звучало, – нерозвиненість економіки й слабка інтеграція на світові товарний і фінансовий ринки. Окрім того, на тлі погіршення кон'юнктури на світовому ринку й зниження ділової активності в розвинутих країнах, ситуація в державі, що розвивається, – Україна для інвесторів, – буде більш привабливою. Ці обставини є дуже слабкою втіхою для згладжування негативних чинників, що впливають на економіку України, однак це показує неоднозначність кризоутворюючих чинників. За останні роки свого існування в Україні загострилися і без того складні політичні відносини, що суттєво погіршують стан формування пріоритетів соціально-економічного розвитку. На сьогодні стабілізація політичної ситуації і ліквідація її наслідків є першочерговим завданням для антикризового управління на макрорівні. Перераховані обставини формують основи антикризового управління як основи формування оптимальної моделі пріоритетів соціально-економічного розвитку в трансформаційному посттранзитивному періоді, а також принципи поведінки підприємства в таких умовах, основним з яких є готовність підприємства сприйняття й подолання кризової ситуації. Основною дестабілізуючою причиною формування пріоритетів соціально-економічного розвитку є апобаральність ідеології господарювання, що заснована на невідповідності реальної економічної ситуації і державної політики, що проводиться [1, с. 5-6].

Вирішальними кроками для розвитку української економіки стало проголошення політичної незалежності та взятий курс на проведення економічних реформ. Проголошуючи незалежність України, наші співвітчизники сподівалися примножити економічний потенціал держави і

на його основі поліпшити національний добробут. Натомість трансформаційні перетворення призвели до щорічного скорочення сільськогосподарського та промислового виробництва продовольчих товарів, зростання безробіття, суттєвого зменшення сукупного попиту населення, зумовленого зниженням його реальних грошових доходів, надмірного розвитку особистих селянських господарств тощо [5, с. 26].

На сучасному етапі до основних тенденцій трансформації соціально-економічних процесів української економіки можна віднести подальше поглиблення соціальної нерівності за всіма показниками (економічними, політичними, соціальними) та маргіналізацію значної частини населення, що несе в собі зростання напруженості в суспільстві. З одного боку, соціальна нерівність є результатом сформованої за останні роки системи розподілу доходів, доступу до економічних, політичних, соціальних ресурсів, з іншого – результатом державної політики. Подальший розвиток стратифікаційних процесів в українському суспільстві залежатиме від швидкості економічного та політичного реформування, від зміни державної ідеології, яка підмінена сьогодні інтересами вузького кола людей [6].

Понад двадцять років незалежності для України не стали періодом динамічного соціально-економічного розвитку, що більшою мірою обумовлено відсутністю застосування належних чітких механізмів та інструментів макроекономічного регулювання. Відповідно, трансформаційні процеси йдуть безсистемно та хаотично, Україна втрачає свої позиції в рейтингах економічно розвинутих країн. Спостерігається поступова «реанімація» основних рис докризової моделі економічного розвитку, яка зберігає значну волатильність економіки та надмірну чутливість до коливань світової кон'юнктури. Між тим, економічне зростання парадоксальним чином поєднується з невпевненістю у сталість цього процесу, що пов'язано з нестійкістю світової економічної динаміки, а поточний стан вітчизняної економіки, незважаючи на досягнуті позитивні зрушення післякризового періоду, також не дає підстав для заспокоєння щодо перспектив подальшого економічного розвитку [7, с. 77]. Структурні характеристики розвитку країни показують, що зростання не сприяє подоланню суперечностей, які негативно впливають на її соціально-економічний розвиток. Розв'язувати ці проблеми в Україні необхідно комплексно, застосовуючи важелі, властиві макроекономічному регулюванню. В подальшому передбачається вивчення соціально-економічних процесів трансформації економіки в контексті українських реалій, як передумов подальшого розвитку України.

Список використаної літератури

1. Адаманова З. О. Формування пріоритетів соціально-економічного розвитку в посттранзитивних економіках / З. О. Адаманова // Бізнесінформ. – № 9. – 2011. – С. 4-7.
2. Аніловська Г. Я. Ринкова трансформація економіки України (економічна роль держави) [Електронний ресурс]. / Г. Я. Аніловська. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/348634.html>. – Назва з екрану.
3. Большая экономическая энциклопедия. – Москва : Эксмо, 2008. – 816 с.
4. Большой экономический словарь / [ред. А. Н. Азриилян]. – Москва : Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
5. Глубіш Л. Особливості продовольчого забезпечення населення України / Л. Глубіш // Аграрна економіка. – 2013. – Т. 6. – № 1-2. – С. 24-27.
6. Давидюк О. О. Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Давидюк. – Режим доступу : http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=133:2010-12-08-15-45-36&catid=29:2010-06-15-18-48-34&Itemid=35. – Назва з екрану.
7. Диха М. В. Трансформація економіки України за роки незалежності під призвою макроекономічної стабільності / М. В. Диха // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 4. – Т. 3. – С. 72-77.
8. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С. А. Єрохін. – Київ : Вид-во «Світ знань», 2002. – 528 с.
9. Иноземцев В. Парадоксы постиндустриальной экономики / В. Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 3. – С. 3-11.
10. Кирилюк Є. М. Методологія дослідження процесів трансформації економічних систем у сучасних теоріях / Є. М. Кирилюк, А. М. Прощаликіна // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 172-179.
11. Станько В. Ю. Особливості соціально-економічних передумов як головного чинника ефективного процесу трансформації економіки України / В. Ю. Станько, О. І. Шавалюк // Аграрна економіка. – 2014. – Т. 7. – № 3-4. – С. 42-46.
12. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) : монографія. – За ред. В. М. Геєця. – Київ : Логос, 1999. – 500 с.
13. Чернюк Л. Г. Трансформаційні процеси в економіці України та її регіонах : проблеми та перспективи / Л. Г. Чернюк // Збірник наукових праць ВНАУ. – Серія : Економічні науки. – 2011. – № 1 (48). – С. 252-256.

Стаття надійшла 20.11.2015 р.

Р. Б. Попивняк,

кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента организаций им. проф. Е. Храпливого
Львовский национальный аграрный университет
ул. В.Великого, 1, Львов-Дубляны, 80381, Украина
e-mail: popivniakr@ukr.net

А. И. Шавалюк,

соискатель кафедры экономики предприятия и инноваций
Львовский национальный аграрный университет
ул. В. Великого, 1, Львов-Дубляны, 80381, Украина
e-mail: sh_alexandr@ukr.net

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Аннотация

Рассматриваются особенности трансформации экономики Украины на современном этапе ее развития, исследуются проблемы, возникающие в процессе трансформации, обосновываются направления оптимизации социально-экономического развития на основе рационализации трансформационной динамики.

Обоснование деятельности государства в трансформационных социально-экономических преобразованиях общества с акцентированием внимания на «украинском пути» и поиска путей повышения ее эффективности.

Ключевые слова: социально-экономические процессы, трансформация, экономика, эффективность.

R. B. Popivniak,

PhD in Economics,
Associate Professor of Department of Management Organizations named
prof. E.Khraplyvyi
Lviv National Agrarian University
1 V. Velykoho St., Lviv-Dubliany, 80381, Ukraine
e-mail: popivniakr@ukr.net

O. I. Shavalyuk,

Researcher of the Department of Economics of Enterprise
and Innovation of Lviv National Agrarian University
V. Velykoho St., 1, Lviv-Dubliany, 80381, Ukraine
e-mail: sh_alexandr@ukr.net

THE SOCIO-ECONOMIC PRECONDITIONS OF TRANSFORMATION OF UKRAINIAN ECONOMY

Summary

The features of transformation of Ukrainian economy are examined on the modern stage of its development. Problems which arise up in the process of transformation are investigated. Directions of optimization of socio-economic development are grounded on the basis of transformation dynamics rationalization.

The article is focused on the function of the state in transformation all social-economic modifications with an accent on an individual Ukrainian road and searching of ways of improving its economy.

Thus, the basic current trends of social and economic transformations of Ukrainian economy are further deepening of social inequality of the majority of people by economic, political and social parameters which provokes the tension in our society. On the one hand, the social inequality is caused by the formulated recently system of incomes distribution and injustice in economic, political and social resources availability. On the other hand, such inequality is the result of Ukrainian state policy.

Keywords: socio-economic processes, transformation, economy, efficiency.

References

1. Adamanova Z. O. (2011). Formuvannia priorytetiv sotsialno-ekonomichnoho rozvytku v posttranzhytyvnykh ekonomikakh [Formation of social and economic development priorities in post-industrial economies]. *Biznesinform*, № 9, pp. 4-7. [in Ukrainian].
2. Anilovs'ka H.Ya. Rynkova transformatsiia ekonomiky Ukrainy (ekonomichna rol' derzhavy) [Market transformation of Ukrainian economy]. Retrieved from <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/348634.html>. [in Ukrainian].
3. Bolshaia ekonomicheskaiia entsiklopediia [Big economic encyclopedia] (2008). Moskva : Eksmo. [in Russian].
4. Azriilian, A. N. (2002). Bolshoi ekonomicheskii slovar [Big economic glossary]. Moskva : Institut novoy ekonomiki. [in Russian].
5. Hlubish, L. (2013). Osoblyvosti prodovol'choho zabezpechennia naselennia Ukrainy [Features of Ukrainian population victualling]. *Ahrarna ekonomika – Agrarian economics*, T. 6, № 1-2, pp. 24-27. [in Ukrainian].
6. Davydiuk, O. O. Sotsialna polityka v umovakh pohlyblennia sotsialnoi nerivnosti v Ukraini [Social policy in the conditions of social disparity intensification in Ukraine]. Retrieved from http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=133:2010-12-08-15-45-36&catid=29:2010-06-15-18-48-34&Itemid=35. [in Ukrainian].
7. Dykha, M. V. (2012). Transformatsiia ekonomiky Ukrainy za roky nezalezhnosti pid pryzmoiu makroekonomichnoi stabil'nosti [Transformation of Ukrainian economy in the period of independence under the conditions of macroeconomic stability]. *Visnyk Khmel'nytskoho natsional'noho universytetu – Bulletin of Khmelnytskii national university*, № 4, T. 3, pp. 72-77. [in Ukrainian].

8. Ierokhin, S. A. (2002). Strukturna transformatsiia natsional'noi ekonomiky (teoretyko-metodolohichni aspekt) [Structural transformation of national economy (theoretical and methodical aspects)]. Kyiv : Vyd-vo «Svit znan'». [in Ukrainian].
9. Inozemtsev, V. (2000). Paradoksy postindustrial'noi ekonomiki [Paradoxes of postindustrial economy]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnyie ot-nosheniia – World economy and international relations*, № 3, pp. 3-11. [in Ukrainian].
10. Kyryliuk, Ye. M. & Proshchalykina, A. M. (2011). Metodolohiia doslidzhen-nia protsesiv transformatsii ekonomichnykh system u suchasnykh teoriiakh [Research methodology of economic systems' transformational processes in the modern theories]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – Gears of eco-nomics regulation*, № 4, pp. 172-179. [in Ukrainian].
11. Stanko, V. Yu. & Shavaliuk, O. I. (2014). Osoblyvosti sotsial'no-ekonomi-chnykh peredumov yak holovnoho chynnyka efektyvnoho protsesu trans-formatsii ekonomiky Ukrainy [Features of social and economic conditions as the main factor of Ukrainian economy effective transformation pro-cesses]. *Ahrarna ekonomika – Agrarian economics*, T. 7, № 3-4, pp. 42-46. [in Ukrainian].
12. Heietsia, V. M. (1999). Transformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy (ide-olohiia, protyrichchia, perspektyvy) [Transformational model of Ukrainian economy (ideology, contradiction, perspectives)]. Kyiv : Lohos. [in Ukrai-nian].
13. Cherniuk, L. H. (2011). Transformatsiini protsesy v ekonomitsi Ukrainy ta yii rehionakh : problemy ta perspektyvy [Transformational process-es in Ukrainian economy and its regions : problems and perspectives]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU, Serii : Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of VNAU : Economic sciences*, № 1 (48), pp. 252-256. [in Ukrainian].